

Kultur / Konst

Kvinnor talar om fred – och stjälar hela showen

Yael Bartana förstår att båda sidor är både offer och förövare

Jenny Maria Nilsson

Publicerad 2024-02-26 04.00

Stillbild ur "Two minutes to midnight". Foto: David Stjernholm

Det finns bara en titel av den judiske fotografen Herbert Sonnenfeld i den svenska bibliotekskatalogen, och inga titlar alls av hustrun Leni. Boken som finns, "Palestine: Land of Israel", står på judiska biblioteket i Stockholm – paret Sonnenfeld dokumenterade judiskt liv 1933–1948 i den del av Palestina som blev staten Israel 1948.

"Sonnenfeld-samlingens saknade negativ" (2008) blir det första verket av konstnären Yael Bartana jag ser på hennes samlingsutställning "Things to come", som just nu visas på Konstföreningens hus i Köpenhamn. Eller ser och ser. Jag släpps in några dagar innan vernissage och är ensam med utställningen bortsett från en och annan hantverkare: Jag ser inte på konsten som jag brukar, märker jag. Utan granskar den, är ute efter något.

Konstföreningens hus är så där löjligt rejält som flotta 1700-talsbyggnader kan vara, som om man dragit in tusenåriga ekar och lagt golv av dem och den stabiliteten är motsatsen till hur konsten i rummen känns – något är destabiliserat, sårigt: Vad säger Bartanas konst nu, efter den sjunde oktober? Måste allt vägas på nytt?

Bartana är jude, född i Israel, men har sedan länge bott i Berlin och Amsterdam. Hennes konstnärliga gärning har i årtionden varit att belysa/adressera/studera/skildra, eller vilket verb man nu använder, sionism och antisemitism. Hon gestaltar identitet, erfarenhet och historia; hur det är att vara del av en grupp där våld är särskilt närvarande – både det man riskerar att utsättas för och det Israel gjort sig känt för.

Det får mig att tänka på något en annan israel, historikern Yuval Noah Harari, sa i en podd efter Hamas terror och sedan Netanyahus bombningar inletts: "I de flesta etniska konflikter runt om i världen tenderar alla sidor att vara offer och förövare på en och samma gång. Det är en enkel och banal effekt som uppstår och som de flesta av någon anledning är oförmögna att förstå."

Ändå typiskt tyskarna att ha ett ord för "att klara av framtiden" – Zukunftsbewältigung

Bartana förstår och därför granskar jag konsten, behandlar den som en gåta eller en rebus: Varför ska fasansfull draksådd sås igen och igen; Hamas döds-kulteri och sen måste tusentals dö i Gaza? Varför lidande, varför är "djävulen" så närvarande på den plats som genomsyras av de abrahamitiska religionerna?

Paret Sonnenfeld fotograferade när judar från diasporan anlände till det blivande Israel och i "Sonnenfeld-samlingens saknade negativ" bidrar Bartana med fotografier i samma stil som de arbetade i. Stil i det här fallet är den sortens estetiska propaganda vi sett också från Sovjet (men lite mer mänsklig och något mindre brutal). Svartvita analoga fotokopior skildrar glada och sunda människor som arbetar på fält, blickar in i framtiden eller njuter sin skörd – det lyser "Det förlovade landet" om dem.

I Bartanas bilder är det araber och judiska araber bosatta i Israel som är modeller. Ja ni fattar, de saknade på Sonnenfelds negativ var araber och Bartana har lagt till dem. Vad skillnaden nu är? Som jag förstår det har inte bara religionerna utan också människorna i området liknande dna.

Från Yael Bartanas trekanalsvideo. "Malka Germania". Bartana är aktuell med sin utställning i Köpenhamn och kommer också att ställa ut i den tyska paviljongen på årets biennial i Venedig. Foto: David Stjernholm

Verket är bra för att det berättar något sant om hur materiella orsaker formar ödet. Sonnenfelds behövde försörja sig, marknaden som var tillgänglig för dem var sionistiska tidningar främst i USA

vars läsare ville se drömmen om Israel levandegjord. Nån behöver fakturera och hårdvinkling är vad marknaden köper, då som nu.

Ändå typiskt tyskarna att ha ett ord för "att klara av framtiden" – Zukunftsbewältigung – vilket är titeln på Bartanas verk som är ett filmat verk av koreografen Rudolf von Laban, uppförd av tre dansare vid Wannsee-sjön 2023. Vid Wannsee fattade nazisterna 1942 beslut om den slutgiltiga lösningen – om mord på alla judar. von Laban hade bott vid Wannsee men flydde till USA 1938.

Den nedtrappning av våld som "Two Minutes to Midnight" skildrar känns avlägsen.

"Zukunftsbewältigung" förmedlar, som flera av Bartanas verk ett helande; hon hakar i arkiv och historia, berättar och för samman. Konstnären som shaman typ, men nu känns sånt som läkning hemlöst och ogripbart. Och något liknande gäller de nationalistiska och religiösa symboler Bartana leker med i det referens- och symboltyngda videoverket "Malka Germania" där hon approprierar högerextrem erövrarsymbolik – nu är det som om dessa symbolers innebörd blivit svårare att leka med?

I stället är det "Two Minutes to Midnight" som stjal föreställningen, en performance som blev ett videoverk jag kanske tidigare skulle betrakta som banalt. Ni vet hur vissa älskar att säga: Om kvinnor styrde världen skulle det råda fred! Nå, "Two minutes to midnight" handlar om det. Verket är en parafra på den krigsrumsscen som finns i Stanley Kubricks film "Dr. Strangelove" från 1964 men männen som talar om krig är utbytta mot kvinnor som talar om fred, om nedrustning och om jämlikhet.

Se alla 47 minuter av den, man sitter bekvämt och Gammel Strands visning av videor är toppklass angående ljud och bild.

Hur påverkade sjunde oktober utställningen? frågar jag Nanna Hjortenberg, chefen för det hela. Allt förändrades, svarar hon, de fick ibland tänka om och de försökte arbeta ännu mer med öppenhet. Senare ser jag en intervju av Bartana i samband med utställningens öppnande och hon säger att en stor tystnad sänkte sig över henne efter den sjunde oktober. Jag tror hon beskriver sorg.

Finns det ett svar på: Varför lidande? Fredsrum hellre än krigsrum, naivt eller? Den nedtrappning av våld som "Two Minutes to Midnight" skildrar känns avlägsen. Bartanas arbete med att hämta upp saker ur arkiv visar hur maktfullkomlighet och vanföreställningar startar våldsamma händelsekedjor igen och igen – men vad gör man åt det?

FAKTA KONST

Yael Bartana: Things to come
Gammel Strand, Köpenhamn
Till och med 20 maj